

Айылба харыстабыла
Саха сиригэр ыксаллаах
быны-майги
билилэрилиинэ/2

Сэргэх дъянал
Маралаайга ураты
тэрээн ыытылынна/3

Ахтан-санаан
Үрун тунах ыңыха иэйиилэх
хононноро/6

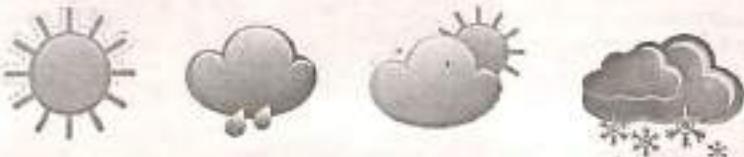
Чурапчы ыгчата – инники күөнгэ

Ситиһии. «Табыс» бэстибээлгэ улууспут хамаандата
бириистээх миэстэбтигистэ/4

Чурапчы хамаандатын нађарааддаанын.

Чурапчыга күн-дыыл туруга

Бэс ыйн
14 кун
бээтинсэ

Бэс ыйн
15 кун
суббота

Бэс ыйн
16 кун
баскынанын

Бэс ыйн
17 кун
бэнидэннүүк

Бэс ыйн
18 кун
оптууриннүүк

Бэс ыйн
19 кун
сээрэз

Бэс ыйн
20 кун
чэппиэр

+23 +9

+24 +8

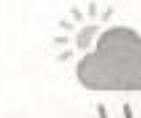
+26 +14

+21 +12

+21 +12

+20 +7

+19 +8

"Оллоон" белөх олонхоо "Кылаан чыччаал" заты ылла

Бу күннэртэй Черкеевхе Таатта улуућун ийз олонхоута, алгысчыт Петр Решетников – Көнөнгэ Буютур аятагар олонхоуттар курастэрэй вытынна. Онно биһиги улуусгутттан Вера Оконешникова салайар "Оллоон" олонхоуттар белхестэрэй олус ситиһийлэхийн кыттан, "Кылаан чыччаал" урдук аятын ылла. Тынан ус-урган аймныбыт үйтгүүлэл, бар дөммүүтүгээр, үнэр ыччалпыгээр тизэрдилэл турдун!

Ореспүүбүлүк сонуннара

Норуоттар икки ардыларынааңы пуорумнга – кэскиллээх кэпсэтийилэр

Айсен Николаев Петербурдағы экономикалық форум пленарнай мүнисиңдер кытынна. Манна Арассының Барысидызын түл эттә уонна ыйытымыларға хоруидатта. Владимир Путин Унук Илини уокурек сайдытыгар ураты болғомтоттар ылан, дойду социаль-най-экономикалық сайдытын көзімнік сайнанарыбыз барыгырааматын туңунаң көпсөзэт. Дойду Судаарыстыбаният Сабжетин инициаторы Арктика зергийизиндерин уонна хотугу мурасынан сайнанасад хамынайыната тәрдилгизе.

Ил Дархан Петербурдағы форум түмүгүн таңаарығар Саха сире бу сырт 40 млрд солж көрсөн уопсай суумалаах 14 себүләнди түфарсигитин түшүнүү ийнтигиндерда.

Салгын Айсен Николаев Арассымый Бэрсийдээзин дъяналтын салайваччытын солбуйлааччи Максим Орешкин салалттынан дойду инновационний эргийэнниэрин Ассоциациягыгар киирэр эргийэнниэр баяныктарын көрсүүтүгөр кытына. Тэрэзинтээ Россия экономичческай сайдытын министриэ Максим Решетников кытына. Айсен Николаев Саха сирин холобуругар орто уонна дьовус урбрангта инновационный бираймактары олоххо килдерии мөлчүн сыйдатта.

Тимир суолунан сырыйны сайыннарыы боппуроостарын көрдүлээр

Бу сүйтгалах болтууроос тула Ил Дархан Айсен Николаев «Саха сирий тимир сүоллара» хампааны генеральний дилирктэрэ Василий Шимохины кытта ырытта. Кытай кыранысысатыгар Сквородино оройуонугар баар «Джалинда – Мөхз» тимир сүол пуунун тутуу былаанын көрдүлэр. Бу болтууроос чох хостуур. ныиз, гаас, обуур бырамысалынашын комплексин интэриз-ниргэтэр, Саха сирий социалынай-экзэмплическай сайдытыг-гар хамсааныны таңаарыяа. Саха сирэ быраймак олохко кири-итин тургуттингэ күүкэ үзлээнэр. Маны сэргэ хоту таңаааны тиэйин болтууроун көрдүлэр. «Саха сирий тимир сүоллара» хампаанын үзүүн сөпкө аттарбытын түмүгэр кынынги сүол сэбильлээр дизи ыраах улуустарга таңаац эрдэ тиэрдиллэн турар. Көрсүнүүгэ сайнниги кэминээзи уза уонна хампаанын зийнэктэригэр тутуу уонна хапыталынай еремүнү ынтын түнүнан ыспээтиллэр.

«Алмазэргиэнбаан» дойдуга бааннаар ортолоругар 7 бастынг ахсааныгар киирбит

Ораспүүбүлүкө баһылыгы «Алмазэргизэнбаан» быйрабылылан-
нтын берессэдээзтэлэ Николай Долгунову кытта көрсөн, баан
быйылгы түерт ыйдаацы үлэтийн көрдүлэр. Николай Долгунов
этаринэн, баан бу сым тувааннаах кэмигэр 400 мәл. солж. убү
киллэрбит. Баан бородуукталарыттан билигин нәнихиин-
ны Унук Илиинги ипотеканан хамаатых түханар. Ааспыт
сим түмүгүнэн или көрдөрүүтүнэн дойдуга бааннар ортолору-
гар 7 бастың ахсааныгар жириббит. Баан сервисстари түпсары-
га, сымшараца көнүүгэ болюомтону уураг. Түмүккэ Ил Дархан
«Алмазэргизэнбаан» ыйтар үлэтийн үрдүктүк сыйналада. Саха
сирин сайыннарыгы туұланар бырайыктарга кыттарын
исина социалдың хайысханы үзбез түтүғарын бәлизгәзтә

«Үлэхит доруобуйата –
тэрилтэ түрүктаах буолуута»
өрөспүүбүлүкэтээжи
бырайыак олохко киирэр

Айсен Николаев «Үлээх дөн доруобуйгатыг санга саңахтар уонна баявартылар» сессияда ереспүүбүлүкээс доруобуйданы бөвөргөтүүгээ санга ныммалары олохко киллэрин уопутун атаастас. 2021 сый күлүп тутарыгыр Ил Даркан майлашынан изийлиизинээс доруобуйтын түпсарыгы уонна доруобуйга харыстабалынын тиңгизин сайынинарага түнүлламмыт стратегический ыйваах тахсыбытын санатта. Аасыгыт сый тохсунчытуугар стратегия сантардыллан, үлээх дөн доруобуйгатыг харыстаанын тиңгизин сайынинары, идзни кытта сибзэстээх ырынылары сэрэтийн уонна булуу, үзүү мэистретигэр доруобуйданы бөвөргөтүүнү төрийн соруктара турорулупутттара. «Үлээх дөн доруобуйгаты – төрилтэг туруустаах булуута» дизн ереспүүбүлүктээзи бираймак олохко кириэр. Ол эрчиттийн эргийнээс доруобуйга харыстабалыны министриэристигээс хамгааныалары, төрилтээри кытта собулэг түйэрсэн, үлээх дөн доруобуйтын харыстаанынга анал жорилратиштэй. Оныгын аламалары үзүүлэлтээлэр.

Саха сиригэр ыксаллаах бынны- майгы биллэрилинэ

Айылқа харыстабыла. Бэс ыйын 11 күнүгөр Ил Дархан Айсен Николаев Саха сиригээр өрөспүүбулукэ таһымнаах ыксаллаах-быһыны майғыны биллэрэր уураабы таһаарда.

Людмила ГОРОХОВА

Күн бүгүн, бэс ыйын 13 күнүнээбى туругунан, ереспүүбүлүкәэ 8 улуус сиригэр 18 ойуур баһаара бэлиэтэнэр. Уопсайа 85 ойуур баһаара умуруоруулунна, уот 47 992,6 гав иэннээх сири сизээ.

тулугу суюхтааңын сөрүтэбіті

Сааски кус, анды көнгүлүп сезонун иштэгнэ аңардыбыт. Онуоха кэнникин өрсүпүбүлүкзээ иштэгнэ сыйтваан, баһаврдар тахсынын быттара бәлизтэнэр. Ойнурга баһаар күедүййизн эзрийн көрдеххүгүүнэ, тутатына бини эх (41-594) эбэтэр ЕДДС-ке (41-660) билләрэ оксортгут будуччулах. Диспетчер сулуулупата сүүкканы эргиччи улжилир. Маны таһынан хасын сыйлааңыта, урут оюлор уотынан ооннивоон, түннэри аңауда

уоту оттунан, бааэр турбуу тутэнэрэй баара. Оиу умнубака, оюлору үерэтэ, сэрээт сыйдьыхтаахлыт. Билигийн уотга сэрэктээх буюлуу ирдэбилийн кэспит кинихээ эпшиэтинэ кызатан турар.

Баһаары утары
ураты эрэсийм кэ-
мигэр уоттан сэ-
рэхтээх буолуу бы-
раабылаларын
кэстэххэ, айылцаа
анаас уоту умат-
таксаа чаанынай
дьон 40-50 тыһ.
солк., дуоһунаста-
ах дьон 60-90 тыһ.
солк., тэрилтэлэр
600 тыһ.солк.- 1
мел. солк. диэри
ыстырааптанал-
лар.

Улуспут баһаары бохсор тэрилтэлзирин таһынан күн ахсын ойуурдарбытын Тааттаа тааӡы "Авиалесохрона" кэтэн керер. Бу тэрилтэ 35 үзүүнтээх, 5-тии киһилзэх 4 балохтөөх. Сүрүн соруктарынан -- ойуурга куедүйбүт баһаары мизэстэгин сүнгэллүк бынаары боладар.

Ити курдук, ойуурбутугар бааар турбатын туңгар тус-таах тәрілтәләр сыраларын ууран туралы үтәлиилләр. Дой-дубутугар кураан күннәр тур-буттарынан, ойуур бааарын-тан сарайташынчы болулар.

Маралаайыга ураты тэрээнийн ыгтылынна

Сэргэх дъянал. «Тура» бааынай ханаайыстыба тэриллиэбүтэн, олох сайдытынан тэнгнэ сайдан тааарылаахтык үлэлээн кэллэ.

Наталья СИБИРЯКОВА

Ааспыт өрөбүллэргэ Мугдай нэхилиэгээр «Тура» бааынай ханаайыстыба тэриллибүтэн 30 салынан салайаччы Варвара Сивцева өр сипларга алтынан үзэлии сийдьдар бука бары дюнун-сэргэтин, аймахтарын, бааынай ханаайыстыба салайаччыларын, улуустаадытыа ханаайыстыбатын управлениетин, «Чурапчы» ТХПК салалтларын, үзэниттэрин ынгыран бэлизтээтэ. Кэлбит ыалдыгттары миннигэс алаадынан, саламаатынан, саха амтанаах айнан иундулэн корустулэр.

«Тура» 1994 саллаахха тэриллиэбүтэн олох хардыштынан тэнгэ сайдан, хородор муостаацы хорцтон, сислэй сиаллазэй сиризитэн, үргүн илгэни үрүлүтэн, эти-аын долзтэн бутун күнгэдэри тааарылаахтык үзэлээн кэллэ. Бу саллар тухары ереспүүбулүктэн да, федеральнай да читэн көрүллэр суб-

сидияларынан тунаан матырыаалынай-технический базатын хангатта, тупсарда, ийтэр төбетүн да укеэтэргэз үлэлэста.

Дэоро күн үерүүлэзэх чааын Ил Дархан стипендиата Николай Григорьев алгынын, тойтуунан арыйда. Варвара Михайлова дюнун-сэргэтин инигээр кылгасыт ханаайыстыба аан бастаан торуттэнэригээр, атааар турарыгар ким күс-хеме буолбутун, баччаа дизри хайдах бынылаахтык үзэхамнаас ыытыллыбытын кэпсээтэ, куруук ейбүл буолар дюонугар ис сүрээгтэн махтанан турал, Махтал суруктары, бэлэхтэри туттарда. Улуустаадытыа ханаайыстыбатын управлениетин салайаччыта Анжелика Неустроева эзэрдэ тылын ааваа, тыа ханаайыстыбатын эзтэгигээр үнүүлччүү кылааттарын ихин ханаайыстыба салайаччытыг гар, үзэниттэригээр нацаараадалары туттарда. Маны тэнгэ истинг эзэрдэ тылларын «Чурапчы» ТХПК директорийн Николай Петров,

үүн кэмнэ биир эйгээ үзэлии-хамсын сийдьдар ханаайыстыбалар салайаччылара этгилэр.

Үерүүлэзэх чаас кэнниттэн эр дөнгөн «Эстибэт эрээтэр, хошуун хотойдор», дахталларга «Сайылых хошуун далбары уонна эзэрдэргэ «Тура Баатыр» тус-туунан олус интэриэйнэй курехтар ыгтыллындар. Бэлиэтээн этжээ, бу эр дөнгөн уонна дахталларга ыытыллыбытын күнжилэгээр, Чакыртсан Иван Ануфриев уонна Улахан Куелтэн Эльза Макарова «Тура» ханаайыстыба туроурбутубанатын уонна нырэйнэн нацаараадаланылар уонна мизстэлэспит бары кыттааччылар Варвара Михайлова бииргэ төрөвбүггэр, аймахтара успуонсардаабыт бириистэрин туттулар.

Бука бары осониууну оройттан тутан, биир эйгэ үзэниттэрэх истинг ник керсан-кэлээтэн, саха мааны айнан кундулэнэн бу тэрээнийн сургэлэрэ кетебуулээн, дуюнай тарастылар.

Санга кинигэ. Үөрэхтээний эйгэтийн сырдатар ёссө биир санга кинигэ таьыста

Анна ЗАХАРОВА

Улуустаады үөрэх управлениетин иининэн тэриллибүт «Чурапчы улуућун учууталлара» кинигэ сизрийтгээр «Лидерство и наставничество: связь поколений» дизн ёссө биир санга кинигэ эбилиннэ.

Бу сизрийэ 7-с санга кинигэ 61 ахсаанын «Офсет» кинигэ кынчынгар бэчээтгэнэн таьыста. Манна улуустаады оскуолаа кириэн иининээси саастаах оюуну үөрэхтээний тэрилтээригээр – улуус нэхилиэктэрийн унуйяннаарыгар өр салларга үзэлээбүт уонна күн бүгүн үзэлээтийн тааарылаахтык үзэлээчилэр ийирэх ахтыылара ваааччы боломтотуун тардлалар. Кинигэ ис хоноонун

Үерүүлэзэх тэрээний ныттымлаахтара. //ДАЛТАР ТҮҮРИМТЭ.

сырдатар ыстатыйалар түмүллэн кирибүтэр. Кинилэр үүнэр калуенэн иитиингэ-үөрэтийнга анаабыт диринг хортуулаах үзэлэх-хамнастара, баий уопуттара эдэр педагогтарга сүбэ-соргу быннытынан сываналанар. Итни тэнгэ унуйянга истинг махталлаах төрөлүүттэр, күн бүгүн дюонүн үзэнит буолан, улуустарын, ереспүүбулүкжэрийн автата сийдьдар иитилдээчилэр ийирэх ахтыылара ваааччы боломтотуун тардлалар. Кинигэ ис хоноонун

ситэрэн, онгох хаартыскалаарынан байлыкыллыбыт.

Үерүүлэзэх тэрээнийнгэдэг удуус баймыг Степан Саргыдаев, удуус дыокуталттарын Сабзитин бэрэсэдээтээлэ Яков Оконешников, баймыгы социалынай болпуруустарга солбуйаччы Мария Кронникова, үөрэх управлениетин начаалынныга Юрий Посельский хытыннылар. Кинигэ хомуйн бэлэнзэбүт улуустаады үөрэх управлениетин чанадынныга Маргарита Охонешникова, Саргылан Алексеева, Екатерина Иванова, уонна сүбэ-ама буолбут РСФСР үөрэх управлениетин түйгүн, С.Ю. үөрэх управлениетин утуулэх үзэнитээ Мария Чичигинарова, үйэтийнгэ анаабыт дюонүн үзэлээрин иинин истинг махталларын тиэртийлэр, историяны дюон онгорорун бэлэжээн турал, улууска үөрэх управлениетин эйгэтийн саймнарынга дюонүн кылааттарын кийлэрбүт үзэниттэрийн үйэтийтээр үзэлээчилэр улзагындаа туралыг, «Чурапчы улуућун учууталлара» кинигэ сизрийтээ ханаан

иэригээр баа санааларын тиэртийлэр.

Салгын уркукы салларга үзэлэх-хамсаан ааспыт уонна күн бүгүн үзэлии сийдьдар сэбиздиссэйдэр махталтыллаах тус ахтыыларын ожордуулар, эдэр иитээчилэгээр, үзэниттэрийн таанаан, олону иитиингэ түнүламыт үзэх-хамнаскауруку калуенж иитээчилэр уодутгыгчар олооуран, саадаммыты ситэрэн, ситэриллибүт олохко кийлэрэн иэллэригээр алгыстах баа санааларын тиэртийлэр.

Чурапчы ыччата – инники күөнгнэ

© Чурапчы
хамаандаты
Күбәйинов

Ситиһии. «Табыс» бэстибээлгэ улууспут хамаандата бириистээх миэстэбэтигистэ.

Наталья СИБИРЯКОВА

Быйыл бэс ыйын 6-8 күн-иэригэр Кэбээйн улууңугар «Табыс» эдэр ыччат бэстибээзлэ төрдүс тагуулун ыбытылын-на. Манна биһиги улууспут хамандата баран кыттан, үүс миңстэ бүолан калдз.

Бү түүнин хәйнаптыгас хамаанданы салайан, килзэн-саудлаан илдээ сүлдьбыг Чурапчы изнилиэгин баылыгын бастакы солбайвачы, улуус эдэр ырччатын сүбөтийн, СӨ Ил Түмэн эдэр ырччатын парламентийн чилизма

Үйгулаан Туласынов сэйрэгийн:
«Табыска» Чурапчы улуунтут-
тан 30 кишилээх хамаанд бааран
олус көхтөөх кыттыны ыллы-
быт. Уопсайа, б корүнгэ күрэх-
тэр ыытылмыншар, ол кудук: «Лидер молодежи», «Голос мо-

«Лидер молодежи», «Голос молодежи» дизн Арассыйв уонна Саха сирин устуоруяларын билингэ викторина, военизированной эстафета, «Мисс уонна мистер Табыс» уонна многоборьеџа «Бастың берес» дизн курал. Чурапчылтан ыччаттарбыт чаңылхайдык кытыннылар, «Голос молодежи» күен кураска ылбай ырыаларынан унус.

«Лидер молодежи» Болтонготтон Диана Павлова иккис, «Бастың беңескө» Хадаар изһилизгиттэн Егор Лукин үбүс миәстэ буолары сиистиляэр. Бармы-калии, тырааны спарынай, айнан-үелүнэн хааччыллыны болпуруостарыгар Чурапчы улууңун уонна изһилизгин дъяналгаларда күүс-комо буолулар.

Саамай киңи бәлизтиириз дизайн - бу анаардас күрәхтәнни арз буолбакка, атын угүс была-һааккаларынан араас хайысхалаах сәминизардәр, байыганинай дыйыны тұла тегүрүк остуоллар, маастар-қылаастар амис ышты-

лыннылар.» Росмолодежь» ишинэн ытыллар бэстибээл буоларын бынытынан, Грант куонкуруутгар хайдах ситиин-лэхтик ыттар туунан анал хамынхийа кэлэн сырдатта. Бэстивээл ыттыылаахтара бары күүкээ балэмнэн калбиттэрэ тута харажха быраыллар, ордук «Голос молодежи» уонна «Мисс и мистер Табыс» ычнат болюмтодо тасута.

Тохойдооон этгэхэ, бүтэй бол СФ ычмат министризисийн, биийг улуусгүй ага баылыга Степан Саргыдаев илизийлэгчидэн бастаан эзэр

ыччат ыңыаӡын байытынан
мытыллыбыта онтон форматын
арый уларытас, күрәхтәри эбән
бүтүн ераспүүбулук ыччатын
бәстибазилгәр кубулуйбута. Эрдэ-
дааны Чурапчы ыччата манина
сүрдээх көхтеехтүк кыттар эта,
быйыл бастакыбытын бириис-
тээх миэстээз тахсан ўоруут
оссо урдээз.

Түмүкжэ улууспут эдэр дьонугар туһаайан улууска да, ерөспүүбүлүкээ да ытышлар дъяналларга, тэрэзиниизргэ куруутун бу курдук актыбынайдык, эдэрдии эрчимнээхтийн кыттар буюулун даян этиэм ээз»

Биһиэхэ сурыйаллар. Кэллиэксийэ - дъикти дъарык

Октябрьина СИВЦЕВА

Бэс ыйын 8 кун угзэр хол
иурдук хомуллан, сарсыарда
эрдэ туран, ерэслүүбүлүкэбйт
аравс муннугуттан Дьокуус-
кайга Эксекүпээх Элекsey
аатынан киннгээ тобуорус-
тубут. Баастаан, хомунуу,
тэрээний буолла: сийиэскэ
сылдьа үөрэммиттэр улгум
байзлахтик кэллиэксий-
лэрийн оствуолга наардаан,
тардан бутгарэн кэбистидар.

Быйылгың сыйбыт Арассының бүткөнчөлүк анында да жүргүлдөнүп, Саха сиригэр Одо саас сыйлынан билләрилгендөрдүн турар. Сийизс тәрийэзчилгиз Надежда Усова, Андрей Шилов коллекционердарга олох эрдттэн эмиз бу тоскому тутуналларындар гыйбыттара. Сийизс кыттылаахтара 2 этэенинен толору турдулар. Туох-туох суюй манна?! Арасындын кыра оон-кынчылдарынан, диафильм кинестигэр тиийз, бу кыракый кинигэлэр, значок арааһа, уруучукалар, хангылар, чакчы дөллөхүү одо саас кэммин санатар... Бэл дээзтер, Мэргэ Хангаластан сыйльдар Елизавета Прокопьевна дээдэлэн усбараңын толору бишрүйтэ кишини сехтерөрөк салзеппэтигтэн саялаан, туох баар иниш-хомуоңа барыта дээдэлэн ойтулаах, баа, саха поэттара, суройзаачылары миңиге димашканын таңынан

МИТЧИ УЧИЛІСТАРДА АКІПА

митий холбооттар да зөйт.
Дээ, манина баар буолла – араас атастааны, мэнэйдэний, атылааны. Сийис биир уралтынан Ус Алдан «Умсулдэннэр» 30 сийлаах үбүлүйдээрин бэлийтээнийн буолла (салайваччы Станислав Луковцев). Коллекционердартан саамай актыбыны позициялах Надежда Монастырева эрдэ почтаа үзэлийн сылдьан туттубут «Морза» аппараатаа ооннуур бынгытынан атыыламмын атылаанан үердэ-көтө. Значоктаахтар дааны кыра бытархай значоктарын сяа-сым курдук ууруунулар. Түмүккэ биңиги коллекционердарьбит еттүк харалаах, илии тутуурдаах баар чизээж тигистигит: ол курдук «Маарыкчааны» төрүттээбит биир тарбахха баттанар, ытыктыр коллекционербыт Иван Попов аата бастынгар кэккэлзэригэр ааттанаа, үргүү комүс болизни тутта. Салгмы Анастасия Дьячковская, Марфа Дьячковская, Надежда Монастырева, Надежда Захарова, Раиса Федорова, Семен Иванов, Дария Федорова, Екатерина Андреева уонна Мотреена Никитина дипломунаан нацаараадаланан үүрүүбүт үксээтэй. Инициитин да эссе кизэн былланнаахтыг үзэлийр бацалаахаа, довотторбуутугар «Аныгыс көрсүххээ дизрий» таарчилсан бай.

Чурапчытын хохоноругар хойуутук хонуйбут поэт, тылбаасчыт

Дыллар уонна дьоннор. Поэт уонна тылбаасчыт Гавриил Макаров-Дьюон Дыңгылы төрөөбүтэ 110 сыйыгар анаан олобун, айар үлэтин сырдатабыт.

Марфа КУЗЬМИНА

Гавриил Иванович Макаров-Дьюон Дынгылы - поэт уйнаң тылбаасчыт. Аңа дойдуда Улуу сәримитин кыттылызба. 1947 сүйлеме ахтапан ССРС Сүрүйәзччыларын сойуунун чи-лизиз.

Гавриил Иванович 1914
сыллаахха, олунны 27 күнүг-
гээр Чурапчы оройонугар Бол-
тоого иэндэлийгээр Кындалга
тереебүтэ. Одоо сааһа Түйэз үрэх
тардыгтыг гар васпыта. 1937
сыллаахха саха бастакы линг-
вист-учонайа С.А. Новгородов
автынан Чурапчыгацаа педагоги-
ческай училищея үерэнэ
киирбите. Үүс кууруну бутэрэн
баран Уус Алдан оройонугар
Курбунах оскуолатыг гар нуучча
тылын чуууталынан анаммы-
та. Онтон сотору кэминэн Чу-
рапчы оройонун Дириң орто
оскуолатыг гар үрэх чаяньн сэ-
биздиссийинэн көнөрүллүбүтэ.
Уус Алдан оройонун Курбунах,
Мүрү, Танда, Чурапчы оройо-
нун Кытазанах оскуолаларыг гар
чулалзбит кэмигэр нуучча лите-
ратуратын чуллуу классиктарын

айымныларыттан уус-урлан талбаастары онорууга балай да үзлэспитиз. Дириң орто оскулатыгар учууталлысы сыйлан, 1943 сүллаахха сәриигз бэбизсэ түппута. 1943 сүллаахха хас да саханы кытта сыйлалары Иркутской тиэрдэр сорудаа ылан, айаигига турумчуттара. Сыйлан ордук кэмнэ чараас таңгастиах дьон ынтырга олорон, айан саамай ынараханный керсүбүттэрэ. Фронт үзлтийтэр туңаныллыахтаах 300-тэн тахса сыйгы Залари дизентимир суол станциятыгар тиэрдиллибиз. Онтон илингни кыранысы саңа турар байыннай чаастарта угаарыллыбыттара. Онно 1944-үс дивизия 152-ис стрелковай полкатын 8-ыс ротатыгар суулуспалаабыта. Белая камень дизен кыранысы саңа баар сопкача сайнны бына баңғергетүү тигорон, траншеялары ханаң тахсыбыттара. 1945 сүллаахха балазан ыйын 3 кунүгэр милитаристической Японияны утартызрии саңаламмыта. Бу сәриигз Гавриил Иванович ынараханык баанырыбыта. Кини баастакы нуемэрдээх пулеметчик этэ, ёр кэмнэ госпиталга сыйган эмтэнэн баран, дойдтуугар Чуралчыга 1946 сүллаахха оргиллэн кэлэр. Гавриил Иванович сәрийттэн төн да инбизният буолан эргилиннэр, норууг төрэцириитин оройуоннаацын түтделлийн сэбийдиссэйинэн үзлээчиллиллыбыта. Бу үзлэлиир кэмнээр учууталлар идэлзрин үрдэгигз тұнаайыллыбыт киңдалааыннаах үлэни мышыга. Педагог быныстынан тусевах идтигэр, ыгччаты иитии, өрзтеги болпуруостарыгар болюомтолосохтук сыйланнаасын учууталлары илээ баар-

Дыон Дъянтылы «Колхоз хоңутугар» дизайн бастакы хоноо-но 1931 сylлаахха «Кыныл ыллык» сурунаалга бәзәэттэм-митэ. Гавриил Иванович айар талаанын бастакы хараначчы-та 1936 сylлаахха «Төреобүт Күүлэбэр» дизайн кинигэ буолан тахембыта. 1938 сylлаахха адэр сурыйааччылар «Саас сар-даната» дизайн алманахтарыгар «Сэттэ сирэй» дизайн сатиричес-кой поэмата бәзәэттэммитэ. Хомуурунныук 1946 сylлаахха Саха сиринзэжкинигэ қыһа-тыгар бәзәэттэн тахсыбыта. Саха сириттэн фронт түһатыгар дизайн сylгылары үүрбүт кэмнэ-рии тустарынан «Бырасты», «Якутский», «Туяас», «Мухтыйа», «Витим», «Сахалар ылланаллар», «Ханаң сәрий буттэвин» дизайн патриотической хоноонору суройбула. Саха уус-уран лите-ратурагын жанр уонна форма еттүнэн байыттарбын дизайн, норуот олоузттан «Уйбаанчык» дизайн хоноонунан суруллубут историко-психологический романын маннайгы чаанын сымгы үүрэн иң суройбула. Саха уус-уран литературагын хоно-онунан роман баар буолуутугар бастакы соргулаах холумтансын Дыон Дъянтылы «Уйбаанчык» дизайн хоноонунан романынан уурсубуга. Бу айымны саха тылын поэтический кызын бары кэрэтин, ойтуулур-дүйнүүр, кэпсиир-сэнэргиир ны-маларын балай да толорутук бизэр. Сарии тиэмэтин арый-быт хоноонорунаан «Поход», «Илин, тус илин», «Биңги иңэбит» дизайн айымнылара буолаллар. Кини фронтан «Кыйайдыбыт» дизайн хоноон кинигээгэ рукопиствах кэлбизтэ. 1948 сylлаахха Дыон Дъянтылы

«Сылгыныт» дизн хоноонунан сурыйааччылар уус-урган аймымнылары көбүлүүр соруктаах ереспүүбүлүктөзүү суюлталаах куонкурустарыгыр ырызылдаа акындыакы дизайн псевдонимынан кыттан, бастакы миэстзиниалары сиңиспиз. Пoэт быннытынан чүнүүтүгээр бу сымлардаацы устудыуон олоо ўлахан оруолламмыта. Кини бу сымларга литературнай эйгээтэ кийзэбиз. Гавриил Иванович устудыоннуур сымларыгыр «Сааскы тылгын-эт», «Халлаан күвәз хараңын санатта», «Ово малаа-нына», «Ийзбэр», «Москваңа кетүү», «Содуорз», «Сахам сири-гэрсаас ишэр», «Мин колхозпар», «Массынынайт», «Пoэзия мин аргынным» дизайн тизэм, тылес. Форма да еттүнэн үрдүктүк сымналанаар бастынг хоноонору айбыта. Олорго Саха сири-гэр ахтылжан, дойду сирин тардымыта, сөрии кэннинаэзи олох кэрэ-бэлиз түгэнээр уус-урган тылынан хоюллубуттара. Гавриил Иванович сирин-үотун, Чурапчытын дыонун-сэргэтиң олус ахтара. Кини саңа Чурапчыга внаабыт элбэх хоноондоо поэт суюх. Ол курдук үс бастынг хоноон дойдугутар анаммата. «Чурапчыга» дизайн хонооно Ф. Гоголев мелодиятыгыр улуус гимнэ буолбута. «Пoэмаңа кириин», «Дөвөрдоону туунгар», «Биңиги маниныксыттарыгыт», «Дыаакып оғоннөр» дизайн поэмалара айар үлэтин бэлиз аймымныларын быннытынан сымналаналлар. Хоноониорун Түйэлээхэл, Массынысы Хабырыс дизайн псевдонимынан бечээттэтэрэ. Дыон Дыңгылы Саха сиринээзи Сурыйааччылар сойуустарын берэсседээтэлитеттэн В.А. Протодьяконов-Кулантайтан Аллайынах оройионугар айар командировка тууорсанылбыта. Кини тыйыс айылдааах, хоту дойду үлэниит дыонун, табаһынтар, түүлээхситтэр уонна балыксыттар олохторун, үлэлэрин сурыйар былааннаацаа. «Юкагир уотунанынгар», «Санга түспүт сиргэ», «Гордохко Якутской сангараар», «Кыңын мурасытытыгыр» дизайн санга уоба-растардаах, ойтулааһыннаардаах хоноонору. «Хотугу хоюуттар» дизайн үнүйээн-номогу берт талааннаахтык сурыйан хаалларбыта. Дыон Дыңгылы - талааннаах тылбасчыт этэ. Нуучча биллиилээ сурыйааччыларынын, кириитиктэринин Переделкинов баар сурыйааччылар сымнынан дыэлэригээр бииргэ олорор, үлэлиир дьолломмута. Кини ер сымлар усталарыгыр дыныардаахтык үлэлзэн, нуучча улуу поэта А.С. Пушкин биир унглуччулаах аймымытын «Евгений Онегины» тылбаастаан, 1954 сымлаахха Саха сиринээзи кинигэ кыннатыгыр бечээттэтэн тааарбыта. «Евгений Онегини» сахалыны тылбаастаанын дизайн дипломнай үлэ суруйбута. А

Пушкин «Сказка о попе и его работнике Балде» оствуоруятын, Н. Некрасов «Княгиня Трубецкая» поэматын, маны таъянан М.Ю. Лермонтов «Мцыри» поэматын, «Узник» хоюсуну, А. Твардовской «Ленин уонна снох-чут», Н. Некрасов «Декабристки» поэматын, Н. Хикмет «Зоя» поэматын, В.А. Каверин «Два капитана» романынын, Степан Феоктистович Софроновтын А.Н. Островской «Снегурочка» оствуоруятын, оловун бутзник күнзиргээр А. Твардовской «Василий Теркин» поэматын бастакы анаарын тылбаастаабыта. Ситэрбоккэ хаалбыт тылбаадын «Василий Теркины» уон туерт смилбуолан баран, Күн Дырибинэ туспа кинигэнэн салгыны тылбаастаан күн сирин сырдыгын көрдөрбүтэ. Доцорун, биир идэлээчин, кэрийнин толоругута «Василий Теркин» саха эпическая поэзията салгыны сайдыстыгар улахан суюлталаах. Позчугас додорунаан Феоктист Софроновтын В. Шекспир «Ромео и Джульетта» трагедиятын тылбаастаабыттарын М.С. Щепкин аттынан Москватааы театральний училище инизиэн саха устуудуятыгар уорэн сылдээр мччаттар туруорбуттара. Ону икки салынан Дьюкуускайга кэлэн көрдөрбүтгэро. Дьюон Дьянгылы саха тыйяатырын артыстарын кытта сибзээстэнэрэкинилэр уус-уран айымыньялартан тылбаастата бизэрдэхтэринэ улгуминук толороро.

Г. Макаров - Дыон Даңылъ здэр саңыгар, күөгзйэр күнүгзэр сыйдьзан, 1956 саллааха кулун тутар 26 күнүгз Аллайыаха оройуонутар айар улэ коман дирекватыгар сыйдьзан, эмиска сурәцинэн ыалдьзан елбутэ Дыон Даңылъ сэмэй лирика та олоу қытари сибээстээзэр кини азаааччы сурәцэр тийиз кырдьзыгы этригэр, соччонон үйэлзэх буоларыгар эрэнэрэ.

ЧУРАПЧЫ

*Хатыннаардаах
чарангнаардаах
Хамга солко алаастардаах,
Оттуун-мастьын нарын,*

намчы
Ол миңі, дойдым баар, Чуралты
Ойгуур, күрүнг зигзэрдэрдээх
Унаар хочо урзактэрдээх,

Дэгитэр күрлээх, дыг
чахчи
Дэхси сирдээх мин Чуралчын
Бөгөс, быйний, сүүрүк да ат,
Бийнах, кымыс, арын, суорат
Ооннуу, алганхо таңыччы
Үсүүлүр сирэ баар Чуралчы.
Үс сүл суттан албет ишин
Үерз, хааны уутун иэн,
Ангаара хөжөн арьычча
Аныырдаммын баар Чуралчы
Өр дыял курааны тулуйбут
Өртүүт, ханынгчын

100/100

*Иңар уунан кызыра-кымчы
Өңгө тишибит баар Чуралчы.
Үәрэх, эмл, суут түмсэр киинз,
Аалдаах, Таатта ааһар сирэ,
Дөйнүүгар эрэ арыччы
Солумсах сир баар Чуралчы.
Сааһар сэриигэ бастааччы,
Снайпер, бастыаг*

кыдырааччы,
Ойун, артыйс, сурыйааччы
Уткаабыт сирэ Чуралчы.
Көрк кырсыгар күалаштэн,
Кырабыттан үзлэктэн,
Мөзөн, тапттан мишигин бачча
Киши гыммыш баар Чуралчы.
Балыр-былдыртан аатырбыт,
Байбыт, умайбыт, сутаабыт,
Түспар, куруук сангардылар,
Чуралчы дизн дойдум буолар.

САРСЫАРДААНЫ САНАРБА

*Баанына мындаарар
төрүүтээн
Дыргал күн дэгэлийн ойдо,
Баархат куух ойтуурум
күриштээн
Кундээрэн, дыргээтэн олордо.
Сандалас халгааным
хийдэльччээр*

*Саңарға уотұнан қырбаста.
Қорғай күрүлгэн ырмата
Күрүлс әүрүктуң
күттіста.
Киілбайз киінг алаас өздійін,
Салқонон суугұну мөдуста,
Дыэрекән виғұнән өзгійін,
Дыэрзелис-мичилес күреста.
Нұсқайар наңылхай мүтүкча
Бурадан-ыңылдан хамсаата.
Күел үрдүн күндәлә дырылған,
Алаара-мичиззәр сырдаата,
Күвегійін-избайи, сырлылаан,
Көжорбұт хамына хамсаата.
Күс үерә көтөору хамунаан,
Күорсунұн куурдұна сапсынна,
Камүстәй кынлатын охсунан,
Күн дізки куугұну үтынна.
Үнүктүү... Бәтүүгүм ыллаата,
Саңа шал таңыгар, аллараа,
Ол саха колхозтах дъахтара
Сарсыарда ынағын сайдиата.
Еңбек үшін мен сабасата*

MURDOCH

Хатынг чаранг күөх намчы
Сэбүрдээжин сиккиэрэ,
Дойдум, талтымыр Чуралчым,
Дорообото тут эрэ!
Ыраах сылдвар ыччатынг
Быллын, дьонун ахтара,
Төрөөбүт Чуралчытын
Төннөн каруух булолара.
Ахтар этим Берлинкэн
Үерэн саага аллайар
Үүнүүтэн дьон көммүүтэр,
Колхозтары салайар
Коммунистар үүммүүтэр.
Бодуок ахсын чзлгийз,
Бурдук уга унаабыт,
Сыныы ахсын маччийз,

ҮРҮНГ ТУНАХ ҮҮНЫАХ ИЭЙИЛЭЭХ ХОНООННОРО

Айар аргыс. Чурапчы улуућун иэйэр куттаах хонооннуутара самаан-сайын салаллыбытынан, уйгулаах үүныаңынан хонооннорун аныллар.

Олонгхо үүныаңа

Ураангхай удууора уруйдаан
Олонгхо үүныаңар ынъырда,
Үрүн Аар Тойонтон алжатан
Алгыстаах тылынан арийда,
Изийксит инэрэр имэнэ
Айыныйт күүнгэр тилиннэ.

Күлүм күн илгэлзэх силигэ
Көдөрөр күннүгэр билиннэ,
Аламай Күн Айы аартыгар
Үс дылбайыр ибира илбийдэ,
Уйгулаах олонгхо үүныаңар
Сахалын айхаллаан нерүйдэ.
Үрүн туос ураха тулалмы,
Айыны Хаан аймаа тодуорда,
Аар Бацах Сөртэн сэлэлии,
Күеҳ торго буруута унаарда,
Аал Луук Мас хоругун сийнэ
Сир Ийэ сумэтии инэрдэ.

Илгэлзэх тус илин халлаантан
Сарпа күн сирдыга сыйдаайда,
Кой салгын дээгээр
сайданан,
Алып тыын уйана таржанна,
Күн Айы дьонниорун
арчылаан,
Айыныйт күхок ожко үктэнэ,
Унукан Туймаада сиригэр
Энээзэй эхийнээн тэндээ,
Түүлгэ осоннуутун тисинэ,
Ондохай ырымата дурайда,
Үс саха саргыга салаллан,
Өбүгэ үгээн күүнурдэ.
Өрөгөй үерүүтүн үрдээтэн
Күн хомус дьуруултуулланна,
Кырымпа кыллара
таварыллан

Кылышах дыктийтэ дыэрэйдэ,
Кымыстаах чороону кетөен
Уйгулаах олохпут түстэмэй
Айыллар үвээттэн мустаниар
Кестубэт күүстэрин ыстылар,
Одун тыы сүмэтии тиэнээр
Аартыгы арчылаан аастылар,
Үрүн туун үнгүүтүн тиэнээр
Айгыр күхөн чэчирин астылар.
Уон улуус ульуорун уустара,
Уон улуус улуукан бэртэр
Бынгидар, бэжестэр, чулувдар
Үнэнэн кырайтар хотойдор!
Үт магтан атынан котутун,
Уйгулаах чороону кетөгүн!

Үс саха үердустун!
Түүнт сакагчийндин!
Дьол-соргу тосхойдун!
Урүй-айхал!
Урүй-туску!
Айхал-мичил!
Саргы-дьавалы салалыннын!
Римма Корякина-
Хотууна.

Ирүг тунах Туймаада
үүныаңынан!

САХА БУОЛАН...

Сайын үүныах кэмигэр
Сэргэ хотун аттыгар
Саха кыра кымыччаана
Сэрбэлдийн турара.
Саха буолан сэргээрэн
Сэргэ тутаах хамара.
Ситий бываны дыктиргээн
Сандарбакка көрөр.
Саха буолан сэргээрим
Сэрги-көрө турдаа.

Саргы үүныах үүнллан
Саха тынын билээдэ...
Светлана Егорова
(Габышева)-Тудуихаана.

ҮҮНЫАХ

Халлаан күөз халааннаата,
Дырим онинуур чаранг
лааца,
Дьоруолаата сайбыт ата
Дойдум добуң үүныаџар.
Алгыс үнэр үтүв камин
Күннүүн турал көрсөр - кэрэ
Аттаах, саты, түмсэн ичин.
Долгун күххэ, чэйнг эрэ!
Олгуй ойор ууларыны
Ондохайбыт көөннөө дайдын,
Төхсүс халлаан мындаатыгар
Алгыс тылбыт дабайдын!
Саха буолан сандаарбыттан
Дьоллонууха дьоро юнгиз,
Орто дойду мандарыттан
Тиннинизхэ бу кэмнэ!

Вячеслав Хон.

БЭС ҮЙЙМ

Күхок окко сууламмыт
кэхинитин
Уйгулаах хонноюор ыбынан,
Кэтэспит кэмнэри
үүнүүлэр,
Сайынгы күннэри
буолулар,
Ныргуһун кырдалга
нүөсайран
Сир кырсын карэнэн
симээтэ.
Халлааммар күөрэгэй
күөрэйз.
Күн уоттуун дыргэйз
оонньосто.
Ситий дырэкэн салама
Серүүкэн салгынга
үтгүүлүүр,
Алахчын илдүүтн тиксэрэн
Истий даа, дызбиттии
тэлимниир.
Чарангга түүлгэ тэрийн,
Олбохко оллоонноон олорон,
Сайыннын кэхинитин, бэлээн
Ис дынгэр ингрэн эрдээим.
Варвара Семенова-
Байбаралаах Балбаара.

ҮҮНЫАХ

Кыстык бүтэн, күххэ
үктэнэн,
Өрөгөй үерүүнү үлэстэр,
Саха өнүүлүбэт үгэнийн
үүныах ынтар кэрэ кэмнэр.
Кыстыгы этгээгэ туорсан,
Сибэкинэн симээмит
сыйныга
Тула чэчир анъян
Чороониох кымыны
толоробут.
Илии, атах онинуутун,
Өре тутан кэхэбэйт.
Олонхоут олонньюоттор
Ырыалара дыэрэйэр.
Бынгийн күннүүн
Кытайын ерөгийн билэр.
Бөө күннүүн тустан
Мүнх ылан үерэр.
Самаан сайын үүныаџар
Одоо эрдэхтэн кэтээбин
Сана тангас кэтээри,
Дьоннүүн тэгнэ хамсаары.

Елизавета Сиацева-
Күндээз.

ОДО СЛАС ҮҮНЫАХ

Чуумпуга сыйтаммын
Алааснын ахтабын,
Чингкуйбут дуућабын
Дуоранын истэбн.
Одоо сааым үүныаџар
Бүгүн дуунхар көтөр,
Кынрай санаа мичээрэ
Онно мийгин сийтэр.
Таргыяцым томторо
Күнү көрсө үнүктубут
Түүлгээ түмсээри,
Эрдэлэн мал турбут.

Түбүк бөгөөд түбээн
Дьон үүныаха тэрийнэр,
Одоо аймак айдааран
Ыксалана ынгырсар.
Сөрүүн сиргэ сууланан
Утсаа өлүү ууруулар,
Сахсырсаа естеехтере
Одоо аймак үзэлийр.
Мас буючуваа өкөхэлии
Биз үүмынха ытгыллар,
Дъяхтар эмэхжин ынхалла
Ыланынык бязлэри ынэр.

Уураах бастынты талан,
Байтаанын биз ананар,
Субай хлан кутуллар,
Харта, мынхас бынхиллар.
Тобурчонуу олорон
Түүлгээ ала тэндээ,
Күеҳ сайын күнүтэр
Үүныах күнү саадаланна.
Мүнх, лынка тутан
Күүстээх, модыу аатырда,
Кылахтаах кытлынна.
Хансаайга бастаата.
Кылышыт үүмыгайда,
Куобахчыт куоңарда.
Бынгийн сүүрүүк бүпаста,
Буулдья курдук элэрдэ.

Норуот урүйдуур
Үччаттарын арбыыр,
Солбуунук сотоюох
Салцааччи саргылаах.
Олонхоут түүлгээтэ
Үйзэлэри унгуордуур,
Калүөн ытых ишэ
Доллонута дуорайар.
Кер-кулүү көвүн тутан,
Үрье-үнгүү ыхсаланан.

Сайыны корсон урүйдуубут,
Үүныах ынан, алгыбыт.
Кулуул дызэр түмсэн
Үччат дьон битийдэ,

Кырдьастын эмэнниин
Бу кинээ сомоёлосто.
Одоо сааым үүныаџар –
Дьон-норуот түмсүүтэ,
Ула-хамнаас хамсаанына
Кылгас сайми, бэлээр.

Умнубалпын ол кэми –
Ийз, аяа үерүүтүн,
Дьонум-сэргээ мичээрин,
Кырачаан сүрэх тэбийнин.
Константин Петров.

ҮҮНЫАХХА

Сырдык күммүт сардагата
Сайдаастык мичээрээтэ,
Самаан сайын урүйдаат.
Саамал кымыс үүныаџар
Айны айылда анаабыт
Алгыстаах хүнүтэр муунун-

нубут.

Түүлгээ үэрэ көрсөммүт,
Тобурчониин тогтруучу оло-
роммут,

Терут аспытын

тэлгэтийнг-

Кыннынзар ырыгылтыр

кымын,

Үтээлэх сыалаах эти,

Ариылаах алаадыны,

саламааты

Күххэ, чочижээ үктэнэммит,

Аймак-билэ дьоммутунуун

Айхаллын, арчылана

корсүүс,

Ондохайга үнүйулла

кыттынан,

Ойон-тэбэн бизрийн,

Одоо, оюоннор хаалсыбакка,

Зэр эмэхжин турбакка,

Эрчимиэрэй илбийрэ

энэхэйдийнгис.

Эргиччи иилийн тураммыт

Илии-идниттэн ылсынан,

Тонголотон ыга тутуунан,

Энчирэбээт санааны ылынан

Илгэлзэх сайнын

урүйдуун!

Каро кестүү хаарылан солж

Кароччэн хиладаайа

тэлээрэр.

Уолан уолбут дьоңуна

Көмүс кура кильбэйий,

Уобун үүмынхынан

телкелүүр.

Айам киши эдэрчи санаанан,

Хансаайга, куобајы,

мстангана

Хараа уоттана кэтийр,

Далбар хотун үтгүүсүйз,

Дьонунун долгуй итэээрээ,

Уран уус чочуйбут ыттардатын

Кылтыгырата, эйзгалэтэ

долгулдүйар,

Сизн үүмыччаан сорбайз,

Санга күххэ үктэнэн

сэгээр.

Үүныах, үрүг тунах үүныах

ырымата-тобууга дыэрэйдэй,

ыччаты, эмэн түмэн,

ыра санаа үүмын саахтын!

ыраас халлааны, күөзү

урүйдаатын,

Саха норуотун түмтүн,

Сарсынгы сафы туфидун!

Евдокия Катакова –

Чэлгийз.

Түн балыргы кэмнэртэн
Үйзэлэри унгуордаан,
Обугэйт үгээн

Күн бүгүнгээз кэлбита.

Сизри - туюу тутуунан

Утуйбакка кэтээн,

Урүн күнү көрсөбүт,

Сырдыгын тусолабыт.

Түүлгэни киэрэгтэн

Саламаны үйыбыт,

Буруу сыйти таанаар

Эйгэни ыраастыбыт.

Сылы бына кэтээн,

Дьон-сэргээ тобуорунаан.

Үүныах ытых алгынын

Ингэрэйт илгэтийн-

Сиэр-туом

Алгыс суолтата, өйдөбүлэ, алгыс туомнарын араастара

Биңиги, «Айыы оболор», орто туруу дойдуга олох оболор-бүт, киңи булар кэссиэлэнэр-бүт. Уеңээ Урдук айылпартан алгыс ненүе кердөнөрбүт-вэтташарбыт дайында булар. Былыш-былышырьгыттан ураанхай саха орто дойдуга олохсуйуобуттан ыла, алгыс тыла диринг ис хоноондоо. Тыл сумзиниз, ыраана, кэрээ барыта алгыска тумуллэр.

Алгыс -- «Аал уокка ыс» дизн ей-дебүллэх. «Аал уот» дизн тыл «улакан», «суунэ» дизн суолтата тутуплар. Кинизээ алт уот иччи-тэлдээлдээ чугас булар. Ол ичин киңи алт уоттар айылар айылтан бэрсизхээ уонна үүнэхэс халлаанга олохтоо Дынегей Айынга уот ненүе кымынын аяах туутохтаа.

Алгыс тылын этргэ тыллары саңылаан, бэйз-бэйзэлэригээр дынээрлээн сантарыллар. Алгыс этн, алт уот иччи-тэлдээл айылар, оп ненүе ичинилэргэ, айыларга тахсаан. Фокетун айылар

ылынхаттарына, этиллибит тыл тутуплар. Ол'зата, алгыс айылар тутулуктаах.

Ичинни анатар ас кунду булар, ол алгыс керүнгүтэн тутулуктаах.

Көннөрү уот ненүе алгынга биз кымынын, алаадыны, саламааты тутуплар эбит. Оттон алааска киирэн дойду иччи-тигээр сүгүүрээр буллаххына, айылга атын булар - кымыс, саламаат, алаады, табах, чэй.

Саха дыноо сүнүү, сылгы ииттихинэн, будунан дыарыктанар булан, бэйзбит олохту-тугар алгын үгүстүк туттабыт. Ол курдук, ханнык баарар киңи күннээжи олосор-дьянашар киңизэх үтүнү-кэрэни бааран, бэйзтин санаатын алгыстаан тиэрдизн сеп.

Бэйзэн сатаан алгыстаабат буллаххына, алгысчытын аяланын араас сиэр-туому толортурууха сеп. Онно алгыс этигээр онгоцноллар дайындар, хамсаныллар итээл быннын сүгүүрүүттэн тураллар.

Бастаан, алгысчыт «алгыс иипээж-саңалах аан ийз дойду» түерт өттүгээр хайынан сүгүүрүйэр, онтон холумтантга кэлэн уотун оттон алгын сабалыр.

Улахан ыныхаттарга алгыс кырылаах холумтантан онгоцноллар.

Сиэр-туом толоруллар аналыттан, сыалыттан-соругуттан, ис хоноонуттан көрөн алгын хас да көрнүнгэ араарынхха сеп:

- алт уот иччи-тэлдээл ненүе дойду иччи-тигээр, Уеңээ Айылларга алгыс этн сүгүүрүү, уйгурун-быйянгы кердөнүү (бу улахан суолталаах алгыс ыныхаттарга, урууларга, ынахсит тардытыгын, айынтын атаарынга, о.д. араас сиэр-туому тутуплар);

- уот иччи-тэлдээл ненүе алгыс этн, кунаңдан тынтан, кырыс тыла-еңе интимиттэн арчыланынхха сеп (маннык алгыска онол-мохол буулаабат, ыарысы-сүтүү кэлбэл булар);

- алт уоту оттубакка эрэ, сиргэ-дойдуга, ытык маска, күвэл, үрэх, ерус, хайа иччи-тигээр сү-

гуруйэн алгыстынхха сеп;

- күннээжи олоху тутуплар алгыстарга киирэллэр киңини ыравх айангта атаары, чугас дынгно-уонна уруу кэмгээр оболорго азаан зиймэлээ дын утуну баарынга.

Алгыс киңи тылыттан-еңүүттэн уонна ис туругуттантасынхтаа.

Сиргэ-дойдуга алгыс толорогдо, илин дизки хайынан турохтаахын. Уоту оттооң иннинэ сир-дойду, тыа, күвэл, алаас иччи-тигэйтэн кердөнен көнгүл ылынхтаахын. Фокетун көнгүл ылбакка эрэ уоккан стуннахына, турогун ынъилган хаалар, очнобо алгыннын тыла-еңе сатсан тасыбат. Уоту оттон бааран уот иччи-тигээр кердөнөнүн, үрүн сылгы сизлин, үрүн астан (кымыс, саламаат эбэтэр арылаах алаады) биэрээин. Кымыны, саламааты баарын, мас хамынайт тутуплар. Хамынайт уота илингэр тутан, илинг ичинэн уоту анатыллар.

Алгыс толоруллуутун сурун ирдэбильэригээр киирэллэр алгыс этиллэр тутулун тутууну.

Кылынхатаах ырыаны ыллаанын, турокка кирии, саха төртүү күлтүрүттүн үөрэтийн уонна толору биллии.

Бастаан алгыс этргэ иччи-тигээр, айылпартага түннэйн, ол эбэтэр хас биирдиллэрин олус ыткытсан ааттыгын, онтон тутуу кердөнөрбүтүн этгээн, оп киннитэн махтанаанын.

«Саха ыалын сиэр-туома» киннитэн ылынинна.

Сахамедстрах

«Любые изменения в женском здоровье – повод обратиться к гинекологу»

Женское здоровье – это основа не только личного благополучия, но и здоровья будущих поколений. Забота о своем теле, регулярные медицинские осмотры и здоровый образ жизни являются ключевыми аспектами для поддержания женского здоровья на протяжении всей жизни. Вместе с АО СМК «Сахамедстрах» и Нургустаной До, врачом акушером – гинекологом, заведующей женской консультацией Центра охраны здоровья семьи и репродукции Медицинского центра города Якутска, разберемся, какие шаги необходимо предпринимать для поддержания женского здоровья.

••• Нургустана Федотовна, начнем с самого главного – каковы основные аспекты сохранения женского здоровья?

Основные аспекты сохранения женского здоровья включают регулярные гинекологические осмотры, здоровый образ жизни, правильное питание и физическую активность. Важно также обращать внимание на любые изменения в организме и не стесняться обращаться к врачу при первых симптомах.

••• Какие гинекологические заболевания встречаются наиболее часто и как их можно предотвратить?

Наиболее распространенные гинекологические заболевания являются инфекциями передающимися половым путем (ИППП), эрозии шейки матки, носительство ВПЧ, эндометриоз, миомы матки и различные воспалительные заболевания. У женщин золотого и серебряного возрастов – опущение органов малого таза. Профилактика включает регулярные осмотры у участкового гинеколога, своевременное лечение выявленных патологий, использование методов контрацепции, соблюдение правил личной гигиены и ведение здорового образа жизни.

••• Что Вы можете сказать о роли

диспансеризации в сохранении женского здоровья?

••• Диспансеризация играет ключевую роль в раннем выявлении и профилактике многих гинекологических заболеваний. Регулярные осмотры позволяют выявить предраковые и раковые заболевания на ранних стадиях, когда лечение наиболее эффективно.

Диспансеризация взрослого населения репродуктивного возраста по оценке репродуктивного здоровья (далее – диспансеризация) проводится в целях выявления у граждан признаков заболеваний или состояний, которые могут негативно повлиять на беременность и последующее течение беременности, родов и послеродового периода репродуктивного здоровья, а также факторов риска их развития.

тивно. Это особенно важно для онкозаболеваний, которые часто протекают бессимптомно. Онкопоиск крайне важен для раннего выявления онкологических заболеваний. Например, скрининг на рак шейки матки рекомендуется начинать с 21 года и проводить каждые три года при нормальных результатах. Маммографию для скрининга рака молочной железы рекомендуется начинать с 40 лет и проводить раз в один-два года в зависимости от заключения специалиста.

••• Какие современные методы диагностики женских онкологических заболеваний наиболее эффективны?

••• Современные методы диагностики включают ПАП-тест (нейтростное цитологическое исследование), тестирование на ВПЧ, УЗИ органов малого таза, МРТ и КТ. Раннее выявление позволяет применять более щадящие и эффективные методы лечения.

••• Какие признаки и симптомы могут указывать на наличие гинекологических проблем?

••• Появление у женщин нерегулярных или болезненных менструальных циклов, кровянистые выделения из половых путей – контактные, либо в межменструальный период, выде-

ления из половых путей (водянистые, гноевые итд), боли внизу живота различного характера, болезненные ощущения во время полового акта, боли при мочеиспускании. Если вы замечаете что-то необычное, не откладывайте визит к врачу. Ранняя диагностика заболеваний, таких как эндометриоз, миома матки или других

воспалительных заболеваний, значительно повышает эффективность лечения и уменьшает риск осложнений. Регулярное ультразвуковое исследование может выявить например: миому матки на ранней стадии, когда лечение будет носить консервативный и органосохраняющий характер.

••• Пожалуйста, дайте советы женщинам для поддержания их здоровья?

••• Сво-первых, не откладывайте визит к участковому гинекологу. Во-вторых, следите за своим менструальным циклом и обращайте внимание на любые изменения в организме. В-третьих, ведите здоровый образ жизни – правильно питайтесь, занимайтесь спортом, отказывайтесь от курения и злоупотребления алкоголем. В-четвертых, используйте барьерные методы контрацепции для защиты от ИППП.

В обязательном порядке проходите диспансеризацию, профилактические обследования и скрининги.

АО СМК «Сахамедстрах» напоминает о бесплатной диспансеризации для тех, кто родился в: 2006, 2003, 2000, 1997, 1994, 1991, 1988, 1985 годах, а также для всех якутян 40 и старше лет.

Первый этап диспансеризации включает:

а) у женщин прием (осмотр) врачом акушером-гинекологом; пальпация молочных желез; осмотр шейки матки в зеркалах с забором материала на исследование; микроскопическое исследование влагалищных мазков; цитологическое исследование мазка с поверхности шейки матки и цервикального канала (за исключением случаев невозможности проведения исследования по медицинским показаниям в связи с экстирпацией матки, и.д.). Цитологическое исследование мазка (соскоба) с шейки матки проводится при его окрашивании по Папаниколау (другие способы окраски не допускаются);

у женщин в возрасте 18 - 29 лет проведение лабораторных исследований мазков в целях выявления возбудителей инфекционных заболеваний органов малого таза методом полимеразной цепной реакции;

б) у мужчин прием (осмотр) врачом-урологом (при его отсутствии врачом-хирургом, прошедшим подготовку по вопросам репродуктивного здоровья у мужчин).

Второй этап диспансеризации проводится по результатам первого этапа в целях дополнительного обследования и уточнения диагноза заболевания (состояния) и при наличии показаний включает:

а) у женщин: в возрасте 30 - 49 лет проведение лабораторных исследований мазков в целях выявления возбудителей инфекционных заболеваний органов малого таза методом полимеразной цепной реакции; ультразвуковое исследование органов малого таза в начале или середине менструального цикла; ультразвуковое исследование молочных желез; повторный прием (осмотр) врачом акушером-гинекологом;

б) у мужчин: спермограмму; микроскопическое исследование микрофлоры или проведение лабораторных исследований в целях выявления возбудителей инфекционных заболеваний органов малого таза методом полимеразной цепной реакции; ультразвуковое исследование предстательной железы и органов мошонки; повторный прием (осмотр) врачом-урологом (при его отсутствии врачом-хирургом, прошедшим подготовку по вопросам репродуктивного здоровья у мужчин).

БИЛЛЕРИИ / ОБЪЯВЛЕНИЕ

Наслежный совет муниципального образования «Хаяхсытский наслег» Чурапчинского улуса (район) Республики Саха (Якутия)
РЕШЕНИЕ № 8
с. Туора-Кюель от 10.06.2024 г.

О назначении выборов главы и депутатов муниципального образования «Хаяхсытский наслег» Чурапчинский улус Республики Саха (Якутия)

На основании статьи 10 Федерального закона от 12.06.2002 г. № 67 «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации», частями 3 и 5 статьи 8 Закона Республики Саха (Якутия) «О муниципальных выборах в Республике Саха (Якутия)» от 28.09.2011 г. № 816-IV, Устава муниципального образования «Хаяхсытский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия), наследный Совет депутатов решил:

1. Назначить выборы главы и выборы депутатов наследного Совета муниципального образования «Хаяхсытский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия) на 8 сентября 2024 года.

2. Направить наследное решение в участковую избирательную комиссию организующей подготовку и проведение выборов муниципального образования «Хаяхсытский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия) в

течение 3-х дней.

- 1.3. Опубликовать наследное решение в районной газете «Сана олох»;
- 1.4. Настоящее решение вступает в силу после официального опубликования.

Т.П. Тарасов,
председатель наследного Совета
депутатов,
Т.П. Тарасов,
Глава МО «Хаяхсытский наслег».

***

НАСЛЕДНЫЙ СОВЕТ ДЕПУТАТОВ МУНИЦИПАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ «СОЛОВЬЕВСКИЙ НАСЛЕГ» ЧУРАПЧИНСКОГО УЛУСА РЕСПУБЛИКИ САХА (ЯКУТИЯ)

ВНЕОЧЕРЕДНАЯ III СЕССИЯ
РЕШЕНИЕ № 6
«11» июня 2024 г.**О назначении досрочных выборов главы муниципального образования «Соловьевский наслег» Чурапчинский улус Республики Саха (Якутия)**

На основании статьи 10 Федерального закона от 12.06.2002 г. № 67 «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации», частями 3 и 5 статьи 8 Закона Республики Саха (Якутия) «О муниципальных выборах в Республике Саха (Якутия)» от 28.09.2011 г. № 816-IV, Устава муниципального образования «Соловьевский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия), наследный Совет депутатов

решил:

- 1.1. Назначить досрочные выборы главы муниципального образования «Соловьевский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия) на 8 сентября 2024 года.
- 1.2. Направить наследное решение в избирательную комиссию организующей подготовку и проведение выборов муниципального образования «Соловьевский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия) в течение 3-х дней.

- 1.3. Опубликовать наследное решение в районной газете «Сана олох»;
- 1.4. Настоящее решение вступает в силу после официального опубликования.

В.И. Собакин,
и.о. председателя наследного
Совета депутатов,
В.И. Собакин,
и.о. главы муниципального
образования.

***
НАСЛЕДНЫЙ СОВЕТ ДЕПУТАТОВ МУНИЦИПАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ «ЧУРАПЧИНСКИЙ НАСЛЕГ» ЧУРАПЧИНСКОГО УЛУСА РЕСПУБЛИКИ САХА (ЯКУТИЯ)

РЕШЕНИЕ № 78
с. Чурапча «13» июня 2024 г.**О назначении выборов главы муниципального образования «Чурапчинский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия)**

На основании статьи 10 Федерального закона от 12.06.2002 г. № 67 «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации», частями 3 и 5 статьи 8 Закона Республики Саха (Якутия) «О муниципальных выборах в Республике Саха (Якутия)» от 28.09.2011 г. № 816-IV, Устава муниципального образования «Чурапчинский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия), наследный Совет депутатов решил:

- 1.1. Назначить выборы главы муниципального образования «Чурапчинский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия) на 8 сентября 2024 года;
- 1.2. Направить наследное решение в Чурапчинскую территориальную избирательную комиссию, организующую подготовку и проведение выборов муниципального образования «Чурапчинский наслег» Чурапчинского улуса Республики Саха (Якутия) в течение 3-х дней.

- 1.3. Опубликовать наследное решение в районной газете «Сана олох»;
- 1.4. Настоящее решение вступает в силу после официального опубликования.

В.В. Гуляев,
председатель наследного Совета
депутатов,
В.В. Гуляев,
глава МО «Чурапчинский наслег».

БИЛЛЕРИИ / ОБЪЯВЛЕНИЕ

Маргарита Иннокентьевна Пестерева азтыгар 2009 сүллааха Доосо азтынан Дириңизэби агрооскуоланы бүтэрбитин туюулур аттестат суппүтүнэн, дынгээ суюунан азыллар.

КУТУРДАН

Тапталлах здийийз
РОДИОНОВА Александра Николаевна
ыарааны ыарыгыттан олохтон туоралбытынан, Дириң оскуолатыгар бииргэ үөрэммит дүүгэбэйтгээр, Светлана Николаевна Федулова да дириң кутуржаммын тизэрдэбт. Дириң оскуолатын 29-с выпуна.

Инфографика**БЭС ҮЙА - АХСЫННЫЙ БАТЫН**

Бэс үйа-сайынгы кэм сажаланыта. Бэс үйа-Урунг Айын үйа. Кини - бары айылпар баяныгкага. Аан дойднуу бутуннүүтүн айбыт суду, саамай күстээх айын буолар. Алгын, уруйайхалы кытта аргыстана сыйдар буолан, кини кыла-куүз мунгурда сух сух улахан.

Бу үйга саамай үүн күннэр туралла. Саамай сырдык үүрүн түннэргэ киэнээги уонна сарсыардсаны саараллар оннны ууллар. Үй 21 күн - саамай үүн күн, саамай кылгас түүн. Үй сажаланытыг гар тыал үүнэйини кэйиннэрээр, иннэрээр эзит буоллаяна, үй бүтэнгээр тыал от-мас сизмэлэрин үйэр, кэлэр сыйлаа юкскили тустаар.

Быйыллыг ыам үйа да, бэс үй да элбэх үратай үйдэр кэллийэр. Ол курдук ыам үйин сажаланытыа тымнын хатаалыбайт буоллаяна, бутуттугээр от үйин куйваша түнэн, 30 кыраадыса тийтэлии сирьтта онон илин энгээр, кинн улуустарга анды күүсээ киирэн байланай балай да тосхойдо. Бэс үйин сажаланытыа түнүн наацаа тымнийн, күнүүн наацаа сыйдан, температура хамсаанына олус улахан, ити доруобуйгаа охсуута угус кишиннитэвэр.

Быйыллыг сайынмыйт уратыга дизэн - угус союччу буолар айылда дынти дайыллара буолуухтара. Эмискэ

куустээх баёйы тымлар, холоруктар түнүхтэрин соп. Ити барыга температурабыт эмискэ хамсаанынтан тутулуктаах. Ардаа сух этигээх, чабыланнаах буолууда. Ити тыа банаарын күнтүөз, сорох сирдэргэ тобурах түнэн хоромыннуу абалын, эмискэ-эмискэ бийдээрэн күпгүт курдук ардаа түнүн саг.

Туухха барытыгар эрдээтэн сээрэхээ, бэлэннээх буолунг, дынэйт сабараанынтын, кырынапарын беэргэгүүн, икхи еттүн хантанын сабынг, чэлнэки ыйваанынаах маллары кулук сиргэ уурут, ханаан бацарар сээрэхээ, хомуна сыйдьын учугай түмүктээх буолар.

БЭС ҮЙА - УРУНГ АЙЫН ТОЙОН ҮЙА

Бэс үйн 3 күн - Саар Көстекүн. Аанды үгэнээн кийрээр Сайылык Малаанына.

Бэс үйн 16 күн - Хотуул арбаатан тыалырдаана, сайына ардаахаах.

Бэс үйн 19 күн - Күн үтүн - 19 час 46 минут. Мантан ыла, 4 күн, ал аваа бэс үйн 23 күнүүгээр дэри, бири таанынга турар.

Бэс үйн 19 күн - Хатын туюун хастааны кэмэ от үйин ортолугар дэри.

Бэс үйн 21 күн - ыныах. Энгээр элбиир. Сынс оту, күчнүүрүүллэр, бүгүйэх тиллэр, ынах үүтэ тардар.

Кетэр сымыт баттыр угэнэ. Энэ, саарба иссэр, тайах төрүүр, андаатар ууруур, ороху билээр төрүүр. Тус хамсыста илигин хастандар. Бүхийл буолар. Энгээх ардаа түстэйнэ - от хамуура малтв.

Бэс үйн 22 күн - саамай үүн күн, азмай кылгас түүн.

Бэс үйн 25 күн - Сайын эзиплинтэ, дылы саамай үүн күн. Чырлас ыллары. Күлгэри ыллары дийлээр.

Бэс үйн 26 күн - Өкүүлүнээр күннэр. Күн кылгаан баар Мэс кэхтэр тыала түнэр. Бу күнтэн Саха сирин хоту ятуулж бирдэх хойдор, бастакы түлээ уматыллар.

ИЛИН ЭНГЭЭР УЛУУСТАР:

Бэс үйа илин энгээр угус улуустарга, бывырыннагыга тэнгнээтэхээ, сочно түүнүн сыйдьын сух сух, соруун буолууну. Бын үйа угус улуустарга I дэхэдээ түүнгүү еттугээр серуун буолууну уонна нийн антаара кете сыйдьын ардыны, II-III дэхэдээ күнүүн балай да сыйдьын ардаа юмчы союс буолууну.

Бу үй I дэхэдээ, урукуу сыйларга тэнгнээтэхээ, түүнүн серуун, күнүүн балай да сыйдьын ардыны, II-III дэхэдээ күнүүн балай да сыйдьын ардыны, ардаа юмчы союс буолууну.

III дэхэдээ күнүүн да түүн да биллэрдик сыйлайшар. Күнүүн +24C+26C кыраадыс сыйлар, түүнүн +16C+18C кыраадыс сыйлар.

Тусул.